

**MINISTERSTWO OŚWIATY I WYCHOWANIA
INSTYTUT PROGRAMÓW SZKOLNYCH**

**PROGRAM
ZASADNICZEJ SZKOŁY ZAWODOWEJ
HISTORIA**

PL
Z-10
(1,86)

**WARSZAWA 1986
WYDAWNICTWA SZKOLNE I PEDAGOGICZNE**

Ministerium für Volks-
bildung und Erziehung
Institut für Schulprogramme
Lehrprogramm für die
Berufsgrundschule
Geschichte
Warschau: WSiP, 1986.

Georg-Eckert-Institut BS78

1 064 927 1

MINISTERSTWO OŚWIATY I WYCHOWANIA
INSTYTUT PROGRAMÓW SZKOLNYCH

PROGRAM
ZASADNICZEJ SZKOŁY ZAWODOWEJ
HISTORIA

WARSZAWA 1986
WYDAWNICTWA SZKOLNE I PEDAGOGICZNE

Program przygotowany w Instytucie Programów Szkolnych, zatwierdzony przez ministra oświaty i wychowania w dniu 31 lipca 1984 roku, nr OP 23-4133-12/84, do realizacji od roku szkolnego 1986/87 w kl. I, od roku szkolnego 1987/88 w kl. II.

Program do dyskusji w środowisku naukowym i oświatowym rekomendował ministrowi oświaty i wychowania do aprobaty Zespół Programowy w składzie: doc. dr hab. Czesław Majorek — przewodniczący, dr Jerzy Centkowski — sekretarz oraz członkowie: dr Melania Bondaruk, mgr Elżbieta Czubaszek, mgr Wiesława Gal, prof. dr hab. Bogdan Hillebrandt, mgr Kazimiera Kirstajn, dr Jacek Lech, mgr Zbigniew Michalik, dr Edward Mierzwa, dr Janusz Osica, dr Leszek Podhorodecki, mgr Teresa Smyl, mgr Włodzimierz Stobrawa, doc. dr hab. Adam Suchoński, mgr Andrzej Syta, mgr Jan Szelmeczka, doc. dr hab. Ryszard Wołoszyński, doc. dr hab. Alojzy Zielecki, prof. dr hab. Janusz Żarnowski.

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
Schulbuchbibliothek

90/1046

© Copyright by
Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
Warszawa 1986

ISBN 83-02-03012-0

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
Warszawa 1986
Wydanie 1. Nakład 27 500+120 egz.
Ark. wyd. 2,5; ark. druk. 1,5.
Łódzka Drukarnia Dziełowa, Zakład nr 1.
Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. nr 45.
Zam. nr 218/1100/86. MOiW,,M"

PL
2-10
(1,86)

PL
J-10(1,86)

CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Zadaniem historii jako przedmiotu nauczania w zasadniczej szkole zawodowej jest:

— pogłębienie posiadanej przez uczniów wiedzy w zakresie wybranych zagadnień dziejów państwa i społeczeństwa polskiego na tle najnowszych wydarzeń z historii powszechnej,

— rozwijanie myślenia historycznego i umiejętności wyjaśniania genezy współczesnych stosunków społeczno-gospodarczych, ustrojowych, politycznych i kulturalnych,

— doskonalenie umiejętności dostrzegania związków między różnymi dziedzinami życia społecznego a także powiązań historii ojczystej z dziejami powszechnymi,

— kształtowanie racjonalnego poglądu na stosunki między państwami i narodami, miejsce Polski w świecie, a także rozwijanie krytycyzmu wobec różnego rodzaju źródeł informacji historycznej,

— pogłębianie umiejętności dostrzegania i rozumienia podstawowych prawidłowości rozwoju historycznego.

Nauczanie historii powinno pomagać w ugruntowaniu miłości ojczyzny, przygotowaniu uczniów do aktywnego i świadomego udziału w życiu politycznym, społecznym, gospodarczym i kulturalnym kraju, do twórczej pracy dla dobra Polski.

Stąd też szczególnego znaczenia nabiera:

— uczenie myślenia kategoriami życia społecznego i państwowego,

— kształtowanie więzi emocjonalnych i racjonalnych z postępowymi tradycjami polskiego życia narodowego i państwowego, w tym także z tradycjami polskiego ruchu ro-

botniczego;

— ukazywanie twórczego wkładu Polski i Polaków do dorobku kulturalnego świata;

— budzenie poszanowania dla innych narodów i ich dorobku;

— rozwijanie wrażliwości na niesprawiedliwość i krzywdę społeczną.

Ponieważ absolwenci tego typu szkoły stanowić będą w przyszłości środowisko wykwalifikowanych robotników, więc szczególnego znaczenia nabiera:

— uświadomienie roli klasy robotniczej w społeczeństwie;

— kształtowanie zamiłowania i szacunku do pracy, a także rozumienia jej wymiaru etycznego;

— kształtowanie poczucia obowiązku i dyscypliny społecznej. Nauczanie historii w zasadniczej szkole zawodowej powinno w szerszym zakresie rozbudzać zainteresowania problematyką historyczną, polityczną, funkcjonowaniem gospodarki narodowej, a także przygotowywać uczniów do samodzielności. Dlatego ważne jest kształtowanie krytycyzmu i samodzielności myślenia w procesie nauczania przez preferowanie metod poszukujących oraz kształtowanie umiejętności korzystania z różnych środków dydaktycznych.

TRZĘCI KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA *

I. ŚREDNIOWIECZE

(8 godzin)

1. Kształtowanie się państwa polskiego w X—XIV wieku. Siedziby Słowian i pierwsze

* Uwaga: wyjaśnienie podziału treści kształcenia i wychowania na klasy podane jest na s. 12

państwa słowiańskie. Polanie i Wiślanie. Państwo Mieszka I. Chrząst Polski i jego znaczenie. Polska za Bolesława Chrobrego. Załamanie się państwa polskiego za Mieszka II i jego odbudowa za Kazimierza Odnowiciela, Bolesława Śmiałego i Bolesława Krzywoustego. Testament Krzywoustego — 1138 r. Rozbicie dzielnicowe. Odbudowa zjednoczonego Królestwa Polskiego za Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego. Kształt terytorialny Polski za Mieszka I i Kazimierza Wielkiego.

2. Ustrój Polski średniowiecznej: od państwa patrymonialnego do monarchii stanowej.

Organizacja państwa i charakter władzy za pierwszych Piastów. Rola polityczna możnowładztwa. Rola Kościoła w życiu kraju. Osłabienie władzy centralnej w dobie rozbicia dzielnicowego. Wiec, sejmik ziemski. Charakter monarchii stanowej. Ustrój administracyjny i sądowniczy.

3. Przemiany gospodarcze i społeczne w Polsce średniowiecznej na tle europejskim. Życie codzienne w Polsce średniowiecznej. Ziemia podstawą życia społecznego. Feudalizm: wielka własność ziemska i kościelna, lenno, drabina feudalna — specyfika feudalizmu zachodnioeuropejskiego. Struktura społeczna: ludność niewolna, chłopci, rycerstwo, mieszczaństwo, możnowładztwo, kler. Wieś służebna i jej życie codzienne, metody gospodarowania, dwupółowka, trójpółowka. Kolonizacja, samorząd wiejski. Gród, podgrodzie, miasto (omówić na przykładzie własnego regionu), topografia, architektura, ludność, organizacja miasta przed- i polokacyjnego. Rzemiosło — cechy, handel — gildie. Życie codzienne mieszczan, przywileje miejskie: lokacyjny, przymus drożny, prawo składu.

4. Kultura średniowiecza. Ideał człowieka, horyzonty geograficzne i umysłowe. Chrześcijaństwo: kulturotwórcza rola Kościoła i duchowieństwa, klasztory, zakony, herezje, oświata, scholastyka. Literatura kościelna i świecka. Rola łaciny, szkolnictwo kościelne, uniwersytety. Rycerstwo, ideały, styl życia; dwór i zamek.

II. EUROPA I POLSKA U PRUGU CZASÓW NOWOŻYTNYCH (6 godzin)

1. Rozwój gospodarki towarowo-pieniężnej. Rozwój demograficzny Europy. Rola wymiany towarowej w życiu społecznym i gospodarczym: Ludy Ameryki, Afryki i Azji przed odkryciami geograficznymi. Zmiana mapy świata w wyniku odkryć geograficznych. Rola odkryć w przemianach gospodarki europejskiej. Rewolucja cen. Dualizm gospodarczy w Europie: kapitalizacja gospodarki zachodnioeuropejskiej — feudalizacja w Europie środkowej i wschodniej. Początki światowego systemu kolonialnego.

2. Polska Jagiellonów. Unia z Litwą. Konflikty z Zakonem Krzyżackim, jego sekularyzacja — 1525 r. Obszar i granice. Polityka mocarstwowa Jagiellonów.

3. Rozwój gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej w Polsce. Geneza i rozwój folwarku w Polsce. Produkcja zbożowa. Handel zagraniczny. Rola Gdańska, Wisły i Bałtyku. Aktywizacja gospodarcza szlachty. System pańszczyźniany. Wymiar pańszczyzny. Rywalizacja szlachty z mieszczaństwem. Osłabienie znaczenia miast. Osiągnięcia gospodarcze Polski „złotego wieku”.

4. Polska Rzeczpospolitą szlachecką. Rozwój przywilejów szlacheckich. Sejmiki, zjazdy generalne, sejm walny, sejm elekcyjny. Artykuły henrykowskie i *pacta conventa*. Walka o egzekucję dóbr i praw. Unia lubelska i jej następstwa. Zwycięstwo magnaterii. Rzeczpospolita szlachecka państwem wielonarodowym: konflikty narodowościowe. Problem kozacki.

III. KULTURA ODRODZENIA (2 godziny)

Odrodzenie i jego antyczne podłoże. Humanizm nową koncepcją człowieka. Rozwój sztuki. Wybitni przedstawiciele europejskiego i polskiego odrodzenia. Literatura polityczna: J. Ostroróg, A. Frycz-Modrzewski. Rozwój nauki. Mikołaj Kopernik. — przewrót kopernikański.

IV. REFORMACJA I KONTREFORMACJA W EUROPIE I POLSCE

(2 godziny)

Kryzys Kościoła. Działalność humanistów. Marcin Luter. Kierunki reformacji: luteranizm, kalwinizm, anglikanizm. Walki społeczne i religijne w Europie. Reformacja w Polsce. Arianie. Osiągnięcia polskiej reformacji. Kościół katolicki wobec reformacji. Rola soboru trydenckiego w odnowie Kościoła. Inkwizycja, indeks ksiąg zakazanych, jezuiti. Polska państwem „bez stosów”.

V. KRYZYS

RZECZYPOSPOLITEJ SZLACHECKIEJ W II POŁOWIE XVII I XVIII WIEKU

(2 godziny)

Charakterystyka oligarchii magnackiej — anarchia wewnętrzna. Pierwsze *liberum veto* — 1652 r. „Potop” szwedzki 1655 r. — Stefan Czarniecki. Wojny z Turcją — Jan III Sobieski. Czasy saskie — ingerencja państw ościennych w sprawy polskie (wojna północna). „Sejm niemy” — 1717 r. Konsekwencje wojen XVII wieku. Kryzys ustrojowy i gospodarczy.

VI. ROZWÓJ KULTURY I SZTUKI W XVII WIEKU

(1 godzina)

Barok włoski. Klasycyzm we Francji. Malarstwo holenderskie. Rozkwit sztuki polskiej. Rozwój nauk matematyczno-przyrodniczych (Galileusz, Kepler, Newton). Racjonalistyczny pogląd na świat (Kartezjusz, Locke). Polski sarmatyzm.

VII. ZAŁAMANIE SIĘ PORZĄDKU FEUDALNEGO W EUROPIE ZACHODNIEJ

(3 godziny)

1. Monarchia absolutna i parlamentarna. Absolutyzm. Państwo biurokratyczne, podstawy funkcjonowania monarchii absolutnej, charakter władzy, struktura społeczna i prawna. Rola arystokracji. Parlamentaryzm angielski.

2. Geneza rewolucji burżuazyjnych. Kryzys feudalnych form gospodarczych, początki produkcji kapitalistycznej. Rola burżuazji w

likwidacji feudalnych struktur. Budowa światowego systemu kolonialnego.

3. Rewolucje burżuazyjne. Rewolucja w Niderlandach — 1567 r. Niepodległość Holandii. Rewolucja w Anglii. Rewolucja we Francji 1789 r. Zmiany w strukturze społecznej i prawnej. Osiągnięcia rewolucji burżuazyjnych.

VIII. OŚWIECENIE W EUROPIE

(1 godzina)

Podłoże przewrotu umysłowego w XVIII wieku. Idea oświecenia, jego przedstawiciele. Racjonalizm. Krytyka religii. Encyklopedyści we Francji. Rozwój nauk przyrodniczych. Sztuki plastyczne, muzyka, literatura.

IX. UPADEK

RZECZYPOSPOLITEJ SZLACHECKIEJ

(4 godziny)

1. Prekursorzy polskiego oświecenia i pierwsze próby reformy Rzeczypospolitej. Słabość gospodarcza i polityczna kraju. Projekty reform ustrojowych: S. Leszczyński i S. Konarski. Reformy sejmu konwokacyjnego — 1764 r. Stanisław August Poniatowski królem Polski. Konfederacja barska, ingerencja państw ościennych. Destrukcyjna rola konserwatywnej magnaterii. Pierwszy rozbiór Polski — 1772 r.

2. Reformy społeczno-gospodarcze po pierwszym rozbiorze. Ożywienie gospodarcze. Rozwój manufaktur, odradzenie się miast, rozwój handlu, banki. Rozwój oświaty. Komisja Edukacji Narodowej. Kultura epoki stanisławowskiej.

3. Sejm Czteroletni. Konstytucja 3 Maja. Sejm 1788 r. i jego cele. Reformy ustrojowe i społeczne. Kuźnica Kołłątajowska. St. Staszic i H. Kołłątaj. Prawo o miastach. Konstytucja 3 Maja.

4. Upadek państwa polskiego. Wojna polsko-rosyjska — 1792 r. Konfederacja targowicka. II rozbiór Polski — 1793 r. Tadeusz Kościuszko. Powstanie Kościuszkowskie 1794 r. Rola chłopów i mieszczan. Uniwersał połaniecki. III rozbiór — likwidacja państwa pol-

skiego — 1795 r. Spór o przyczyny upadku Rzeczypospolitej szlacheckiej.

X. LEKCJA POWTÓRZENIOWA (DO WYBORU) (1 godzina)

1. Próby reform i walka o naprawę Rzeczypospolitej.

2. Zewnętrzne i wewnętrzne przyczyny upadku Rzeczypospolitej.

XI. WALKA NARODU POLSKIEGO O NIEPODLEGŁOŚĆ I SPRAWIEDLIWOŚĆ SPOŁECZNĄ (8 godzin)

1. Próba odbudowy państwowości polskiej w czasach napoleońskich. Rola Napoleona w Europie. Legiony polskie we Włoszech. Sprawa polska w polityce Napoleona. Księstwo Warszawskie i jego ustrój. Udział Księstwa w wojnach napoleońskich. Książę Józef Poniatowski i jego legenda. Znaczenie Księstwa w kształtowaniu się narodu polskiego.

Legenda Napoleońska — temat fakultatywny.

2. Kongres Wiedeński wobec Europy i sprawy polskiej. Decyzje Kongresu Wiedeńskiego i ich znaczenia. „Święte Przymierze”. Sprawa polska na Kongresie Wiedeńskim. Powstanie Królestwa Polskiego i Rzeczypospolitej Krakowskiej.

3. Królestwo Polskie. Królestwo Polskie i jego konstytucja. Sytuacja gospodarcza. Polityka K. Druckiego-Lubeckiego i działalność St. Staszica. Początki rozwoju przemysłu. Rozwój szkolnictwa. Polityka caratu wobec Królestwa. Legalna opozycja i tajne związki. Sytuacja w pozostałych zaborach.

Przemiany ustrojowe, społeczne i gospodarcze w świetle trzech konstytucji: 3 Maja, Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego — temat fakultatywny.

4. Powstańcze drogi do niepodległości (1830—1864). Powstanie Listopadowe, Powstanie Krakowskie — 1846, Wiosna Ludów, Powstanie Styczniowe — programy polityczne i charakterystyka działań militarnych. Szan-

se powstań. Skutki i znaczenie zrywów powstańczych.

Nasz region i najbliższa okolica w okresie powstań — temat fakultatywny.

5. Polacy na emigracji w okresie zaborów. Wielka Emigracja i jej nurty polityczne i społeczne. Kierunki emigracji zarobkowej w XIX w. Rola emigracji w życiu kraju. Wybitni Polacy na emigracji.

XII. TRIUMF KAPITALIZMU. POWSTANIE I ROZWÓJ RUCHU ROBOTNICZEGO (2 godziny)

1. Początki ruchu robotniczego i jego ideologii. Postęp techniczny i rozwój kapitalizmu przemysłowego. Urbanizacja. Położenie klasy robotniczej. Formy walki klasowej. Socjalizm utopijny. Początki ruchu związkowego.

2. Powstanie socjalizmu naukowego. K. Marks i F. Engels. Związek Komunistów. Manifest komunistyczny i jego znaczenie. Główne tezy materializmu historycznego. I Międzynarodówka i jej znaczenie. Sprawa polska w I Międzynarodówce. Początki międzynarodowego ruchu robotniczego.

XIII. SYTUACJA MIĘDZYNARODOWA I PRZEMIANY SPOŁECZNO-GOSPODARCZE NA ŚWIECIE W II POŁOWIE XIX I NA POCZĄTKU XX WIEKU (4 godziny)

1. Sytuacja międzynarodowa. Zjednoczenie Włoch i Niemiec. Klęska Francji w 1870 r. Zmiany na mapie politycznej Europy. Rozpad sojuszu mocarstw rozbiorowych. Rywalizacja mocarstw o kolonie. Walka o wyzwolenie Ameryki Łacińskiej (S. Bolivar, B. Juarez). Powstanie w Indiach, Chinach, wojny burskie. Walki w Egipcie i Sudanie.

2. Nowe formy życia politycznego. Rozwój demokracji parlamentarnej (prawo wyborcze). Powstania nowoczesnych partii masowych. Organizacje społeczne (związki zawodowe i ich rola w walce o poprawę warunków socjalnych). II Międzynarodówka.

3. Gospodarka światowa. Rola nowych źródeł energii. Rozwój komunikacji. Koncentracja i centralizacja produkcji i kapitału. Monopole. Eksport kapitałów. Cechy kapitalizmu monopolistycznego. Nierównomierność rozwoju gospodarczego.

4. Rozwój nauki, techniki i kultury. Osiągnięcia w dziedzinie nauk przyrodniczych i techniki — zastosowanie w gospodarce i ich wpływ na życie codzienne. Rozwój nauk społecznych. Upowszechnienie oświaty. Rozwój komunikacji międzyludzkiej (prasa, telegraf). Rola fotografii w upowszechnianiu sztuki. Narodziny kina i rozwój filmu. Moda i sport.

XIV. SYTUACJA NARODU POLSKIEGO W DRUGIEJ POŁOWIE XIX W. I NA POCZĄTKU XX W. (6 godzin)

1. Stosunki gospodarcze w trzech zaborach i zmiany w strukturze społecznej. Podobieństwa i różnice w rozwoju gospodarczym ziem polskich w trzech zaborach. Przewrót przemysłowy. Wzrost znaczenia burżuazji. Wzrost liczebny klasy robotniczej. Rozwarstwienie szlachty i chłopstwa. Rola inteligencji polskiej. Stosunki narodowościowe na ziemiach polskich.

Nasz region i najbliższa okolica w drugiej połowie XIX wieku i na początku XX wieku. Wycieczka do starego zakładu przemysłowego — tematy fakultatywne.

2. Polityka zaborców i walka Polaków z rusyfikacją i germanizacją. Cele polityki zaborców wobec Polaków. Represje wobec uczestników Powstania Styczniowego. Likwidacja resztek odrębności Królestwa Polskiego. Polityka wynaradawiania Polaków. Metody walki zaborców z polskim stanem posiadania i jego obrona. Autonomia Galicji i jej znaczenie. Praca organiczna. Walka o polskość na Śląsku, Warmii i Mazurach. Tajne nauczanie. Udział Kościoła i duchowieństwa w obronie polskości. Rola kultury polskiej w utrzymaniu i rozwoju tożsamości narodowej.

Romantyzm i pozytywizm — dwie drogi walki i pracy dla Polski — temat fakultatywny.

3. Powstanie nowoczesnych ruchów politycznych na ziemiach polskich. Zmierzch romantyzmu. Konserwatyści i organiczni. Ruch narodowy i jego ewolucja. Powstanie polskiego ruchu robotniczego i jego związki z rewolucyjnym ruchem rosyjskim. Dwa nurty w polskim ruchu robotniczym: PPS i SDKPiL. Powstanie i rozwój ruchu ludowego. Czołowi przywódcy partii politycznych. Rewolucja 1905—1907 i jej wpływ na sytuację społeczeństwa polskiego.

Drogi utrzymania tożsamości narodowej: konspiracji i walki zbrojnej oraz pracy organicznej — temat fakultatywny.

XV. PIERWSZA WOJNA ŚWIATOWA. SPRAWA POLSKI (2 godziny)

1. Narastanie sprzeczności między mocarstwami i wybuch wojny. Sprzeczności między mocarstwami imperialistycznymi: konflikty kolonialne. Państwa centralne i Ententa. Przyczyny wybuchu wojny. Główne fronty wojenne. Charakterystyka działań wojennych. Przewrót w technice wojennej.

2. Sprawa polska w czasie I wojny światowej. Społeczeństwo polskie wobec wojny. Orientacje polityczne. Polskie ośrodki polityczne: NKN, KNP, Rada Regencyjna, rewolucyjny ruch robotniczy. Polski czyn zbrojny. Legiony i ich legenda. Przywódcy ugrupowań politycznych: J. Piłsudski, R. Dmowski, I. Daszyński, W. Witos, W. Korfanty. Zmiany w polityce wielkich mocarstw wobec sprawy polskiej. Międzynarodowy charakter sprawy polskiej.

Nasz region w czasie I wojny światowej — temat fakultatywny.

XVI. WIELKA SOCJALISTYCZNA REWOLUCJA PAŹDZIERNIKOWA. ZAKOŃCZENIE I WOJNY ŚWIATOWEJ. ZSRR W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM (5 godzin)

1. Wybuch i przebieg rewolucji w Rosji w 1917 r. Powstanie ZSRR. Rewolucja lutowa — obalenie caratu. Dwuwładza. Leniński plan powstania zbrojnego. Wybuch Rewolucji Październikowej. Ustanowienie dyktatury proletariatu. Dekrety władzy radzieckiej. Rewolucja wobec sprawy polskiej.

Udział Polaków w rewolucji (F. Dzierżyński). Znaczenie Rewolucji Październikowej dla Rosji i świata. III Międzynarodówka. Wojna domowa i walka z obcą interwencją. Rola W. Lenina w tworzeniu państwa radzieckiego. Utworzenie ZSRR. J. Stalin na czele partii i jego polityka. Walka z opozycją. Kult jednostki i jego konsekwencje.

2. Zakończenie I wojny światowej. Przyłączenie USA do wojny. Klęska państw centralnych. Zawieszenie broni. Rewolucja w państwach centralnych. Rozpad monarchii austro-węgierskiej. Sprzeczności między zwycięskimi mocarstwami. Traktat Wersalski i jego następstwa. Liga Narodów. Nowe państwa w Europie. Sprawa polska na Kongresie Paryskim.

3. Państwo radzieckie w okresie międzywojennym. Zniszczenia w gospodarce w okresie wojny domowej i walk z interwencją. Komunizm wojenny. Nowa polityka ekonomiczna (NEP) — zasady funkcjonowania. Zasady gospodarki socjalistycznej: błędy i sukcesy. Rozwój energetyki. Budowa podstaw przemysłu ciężkiego. Kolektywizacja rolnictwa. Planowanie centralne — pięcioletki. Ruch stachanowski. Nowe ośrodki życia gospodarczego. Nadrabianie zapóźnień w rozwoju przemysłu. Polityka zagraniczna ZSRR.

4. Ruchy faszystowskie w Europie. Powstanie i zwycięstwo faszyzmu we Włoszech (B. Mussolini). Powstanie i rozwój ruchu narodowo-socjalistycznego w Niemczech. Wpływ wielkiego kryzysu gospodarczego na sytuację polityczną i społeczną w Europie. Kryzys demokracji parlamentarnych. Rozwój partii komunistycznych. Zwycięstwo faszyzmu w Niemczech (A. Hitler) — rasizm, obozy koncentracyjne. Ideologia i polityka III Rzeszy. Łamanie postanowień Traktatu Wersalskiego. Agresja Włoch w Abisynii. Wojna domowa w Hiszpanii. Niemiecka polityka agresji: zabór Austrii, Monachium, likwidacja państwa czechosłowackiego.

5. Gospodarka światowa w okresie międzywojennym. Odbudowa zniszczeń wojennych. Niemieckie reparacje wojenne. Stany Zjednoczone wierzycielem europejskim. Mo-

nopole ponadnarodowe. Przepływ kapitałów. Dysproporcje w rozwoju gospodarczym świata. Eksploatacja kolonii. Wielki kryzys gospodarczy 1929—1933. Ożywienie gospodarki światowej w latach trzydziestych. Nowe technologie.

XVII. ODBUDOWA PAŃSTWA POLSKIEGO. RZECZPOSPOLITA W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM (8 godzin)

1. Odrodzenie państwa polskiego. Uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne odbudowy niepodległego państwa polskiego. Kształtowanie się ośrodków władzy. Listopad 1918 r. Rola J. Piłsudskiego. Kształtowanie się władzy centralnej. Walka o granice. Powstanie wielkopolskie. Walka na Ukrainie. Wojna polsko-radziecka. Plebiscyty. Powstania śląskie. Obszar państwa i ludność. Problem Wolnego Miasta Gdańska.

2. Życie polityczne II Rzeczypospolitej. Ugrupowania polityczne. Walka o kształt ustrojowy odrodzonej Polski. Sejm. Konstytucja marcowa 1921 r. Funkcjonowanie demokracji parlamentarnej — charakterystyka. Przewrót majowy 1926 r. Autorytarne rządy J. Piłsudskiego. Walka z opozycją parlamentarną (Centrolew) i pozaparlamentarną (KPP). Bereza Kartuska. Wewnętrzna polityka J. Piłsudskiego (sanacja). Konstytucja kwietniowa 1935 r. Obóz sanacyjny po śmierci J. Piłsudskiego.

3. Życie gospodarcze II Rzeczypospolitej. Dziedzictwo rozbiorów i skutki wojny. Trudności integracji gospodarczej i narodowej. Polska A i B. Problemy narodowościowe. Warunki życia ludności wiejskiej w różnych regionach. Polityka gospodarza i społeczna rządu. Reforma rolna — trudności z jej realizacją. Początki budowy Gdyni. W. Grab-ki. Reforma walutowa. Gospodarka polska w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego — specyfika polskiego kryzysu. Ożywienie gospodarcze. Budowa COP — M. Kwiatkowski. Bilans gospodarki II Rzeczypospolitej.

4. Kultura II Rzeczypospolitej a kultura światowa. Wpływ osiągnięć nauk ścisłych

i techniki na rozwój przemysłu na świecie. Osiągnięcia II Rzeczypospolitej w zakresie nauk ścisłych i techniki. Rozwój środków masowego komunikowania na świecie: film, radio, prasa, początki telewizji. Masowe środki przekazu w Polsce. Wkład Polski do osiągnięć nauk humanistycznych i społecznych. Kierunki artystyczne w sztukach plastycznych, muzyce i literaturze w Polsce. Odbudowa i rozbudowa oświaty i szkolnictwa w II Rzeczypospolitej. Rola niepodległego państwa w rozwoju nauki, oświaty i kultury. Osiągnięcia sportu polskiego.

5. Sytuacja międzynarodowa Polski. Kierunki polskiej polityki zagranicznej (Rapallo, Locarno). Stosunki z sąsiadami i sojusznikami zachodnimi. Odrzucenie niemieckich żądań przez Polskę. Gwarancje angielskie. Niemiecko-radziecki pakt o nieagresji (23 VIII 1939 r.). Naród polski wobec zagrożenia niepodległości.

XVIII. AGRESJA NIEMIEC HITLEROWSKICH NA POLSKĘ. II WOJNA ŚWIATOWA (3 godziny)

1. Wojna obronna Polski w 1939 r. Plan agresji hitlerowskiej na Polskę. Przebieg działań wojennych. Główne ośrodki obrony. Udział społeczeństwa polskiego w wojnie obronnej. Wkroczenie Armii Czerwonej na ziemię wschodnie II Rzeczypospolitej. Opuszczenie kraju przez rząd, prezydenta i naczelne dowództwo. Międzynarodowe skutki wojny polsko-niemieckiej. Gen. Władysław Sikorski. Utworzenie rządu RP na emigracji. Spór o przyczyny klęski wrześniowej. Nasza miejscowość i nasz region we wrześniu 1939 r. — tematy fakultatywne.

2. Druga wojna światowa. Agresja Niemiec hitlerowskich w Europie. Główne fronty działań wojennych. Agresja hitlerowska na ZSRR, sytuacja na froncie wschodnim. Wielka Koalicja. Rola ZSRR w pokonaniu III Rzeszy. Nowe techniki wojenne.

XIX. WALKA NARODU POLSKIEGO O NIEPODLEGŁOŚĆ W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ (6 godz.)

1. Społeczeństwo polskie po klęsce wrześniowej. Ziemie wcielone do Rzeszy i Generalna Gubernia. Ziemie przyłączone do ZSRR. Polityka władz radzieckich wobec ludności polskiej na terenach przyłączonych. Okupacja hitlerowska i jej cele. Terror metodą rządów okupanta. Planowe wyniszczanie narodu polskiego. Zagłada Żydów. Eksploatacja gospodarcza. Planowe niszczenie dorobku kultury polskiej.

2. Działalność rządu polskiego na emigracji. Lewica polska w kraju i ZSRR. Rząd polski na emigracji i jego polityka. Rola gen. Władysława Sikorskiego. Utworzenie Polskich Sił Zbrojnych i ich udział w walkach na frontach europejskich i afrykańskich. Tworzenie form polskiego państwa podziemnego: pion cywilny — Delegatura i pion wojskowy — ZWZ-AK. Stosunki polsko-radzieckie. Armia polska w ZSRR. Zerwanie przez ZSRR stosunków dyplomatycznych z rządem polskim na emigracji i jego przyczyny. 1943 r. Polityka rządu polskiego po śmierci gen. W. Sikorskiego. Lewica polska w ZSRR. Działalność ZPP. Powstanie Armii Polskiej w ZSRR. Bitwa pod Lenino (12 X 1943 r.).

3. Polska walcząca. Powszechny bierny opór społeczeństwa polskiego. Żywiołowy i zorganizowany ruch oporu. Główne stronnictwa polityczne i wojskowe. Różne orientacje polityczne i koncepcje walki. Program ugrupowań politycznych i wojskowych związanych z rządem polskim na emigracji (AK, BCh). Powstanie i działalność PPR. Utworzenie GL. Walka zbrojna i formy walki cywilnej. Młodzież w walce z okupantem. Udział duchowieństwa w ruchu oporu. Ruch oporu w gettach. Pomoc Żydom. Polityczne i wojskowe aspekty Powstania Warszawskiego. Kontrowersje wokół Powstania Warszawskiego.

Nasz region i nasza miejscowość w latach okupacji hitlerowskiej. Losy naszych bliskich w latach wojny i okupacji — tematy fakultatywne.

4. **Kształtowanie się władzy ludowej.** Powstanie KRN i jej program. Utworzenie AL. PKWN — Manifest Lipcowy i jego znaczenie. Tworzenie ludowego aparatu władzy. Reforma rolna. Udział Armii Czerwonej i Ludowego Wojska Polskiego w wyzwaniu ziem polskich. Układ sił politycznych w wyzwolonym kraju. Układ polsko-radziecki (21 IV 1945 r.). Walka o utrwalenie władzy ludowej. Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej — 21 VII 1945 r. Sprawa polska na konferencjach międzynarodowych. Decyzje konferencji w Poczdamie w sprawach polskich. Polacy na frontach II wojny światowej.

Formy walki z okupantem w kraju i w waszym regionie. Kształt ustrojowy Polski w programach partii i grupowań politycznych — tematy fakultatywne.

WYBRANE ZAGADNIENIA Z HISTORII WSPÓŁCZESNEJ

I. ŚWIAT PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ (8 godzin)

1. **Nowe problemy polityczne powojennego świata.** Postanowienia konferencji w Poczdamie i ich realizacja. Powstanie Organizacji Narodów Zjednoczonych. Proces Norymberski. Rola Stanów Zjednoczonych wśród krajów kapitalistycznych. Wzrost znaczenia ZSRR na arenie międzynarodowej. Chińska Republika Ludowa. Powstanie bloku państw demokracji ludowej.

2. **Świat na drodze od „zimnej wojny” do pokojowego współistnienia.** Problem niemiecki: RFN — NRD. Rozpad koalicji antyhitlerowskiej. Podział polityczny świata: obóz kapitalistyczny — Trzeci Świat — obóz socjalistyczny. „Zimna wojna” — bloki militarne: NATO, CENTO, SEATO — Układ Warszawski. Przeobrażenia w Trzecim Świecie: neokolonializm i polityka interwencji zbrojnej państw imperialistycznych. Inicjatywy rozbrojeniowe (rokowania genewskie, KBWE, SALT). Rola ONZ. Rola Kościoła — II Sobór Watykański.

3. **Problemy współczesnego świata — nowa „zimna wojna” lat osiemdziesiątych.** Polityka Stanów Zjednoczonych. Konflikty zbrojne we współczesnym świecie: Bliski Wschód, Ameryka Łacińska, Półwysep Indochiński. Rola ZSRR i państw socjalistycznych we współczesnym świecie. Współistnienie i współzawodnictwo, a walka ideologiczna między dwoma systemami.

4. **Przemiany gospodarcze w świecie po II wojnie światowej.** Zniszczenia gospodarcze w Europie i Azji po zakończeniu II wojny światowej. Pozycja Stanów Zjednoczonych — europejskie zadłużenia; reparacje wojenne. Odbudowa ze zniszczeń. Integracja gospodarcza Europy Zachodniej — EWG. „Cud gospodarczy” RFN i Japonii i jego podłoże. Koniunktura w gospodarce światowej lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych. Zasady gospodarki socjalistycznej — hegemonia sektora państwowego i uspołecznionego. Reforma rolna i nacjonalistyczna. Formy zarządzania gospodarką. Kolektywizacja rolnictwa. Priorytet dla przemysłu ciężkiego i zbrojeniowego, a potrzeby konsumpcyjne społeczeństwa. Zmiany w gospodarce państw socjalistycznych: od gospodarki rolniczo-przemysłowej do przemysłowo-rolniczej. Gwałtowne procesy urbanizacyjne. Próby integracji — RWPG. Kryzysy w gospodarce socjalistycznej i ich podłoże. Monokultura i zacofanie gospodarcze krajów Trzeciego Świata. Problemy kadrowe i inwestycyjne w krajach postkolonialnych. Problem wody w Afryce i Azji. Rewolucja naukowo-techniczna. Problemy energetyczne: OPEC i kraje petrodolarowe. Kryzys ekonomiczny we współczesnym świecie. Bezrobocie.

5. **Przemiany społeczne we współczesnym świecie.** Społeczeństwo w świecie kapitalistycznym. Nierówności w poziomie życia narodów i kontynentów. Postęp społeczny: materialne podstawy bytu i ich zróżnicowanie. Geografia głodu — cywilizacja konsumpcyjna (przykłady działalności ofiarnej i heroicznej A. Schweitzer). Demokracja burżuazyjna i system parlamentarny — rola partii politycznych. Zagrożenie faszystowskie (nacjonalizm). Indywidualizacja życia

społecznego. Frustracja w środowiskach młodzieżowych.

Społeczeństwa socjalistyczne: likwidacja warstw posiadających, egalitaryzacja życia społecznego. Dostęp do oświaty, kultury, opieki lekarskiej — poprawa warunków życia i zdrowotności. Przebudowa tradycyjnych warunków życia na wsi. Urbanizacja. Demokracja socjalistyczna: bezpośredni i pośredni udział obywateli w sprawowaniu władzy państwowej. Rola partii komunistycznych i stronnictw politycznych w życiu kraju. Zagadnienie wszechstronnego rozwoju jednostki: niebezpieczeństwo administracyjnego sterowania społeczeństwem.

Wpływ rewolucji naukowo-technicznej na życie społeczne. Przemiany w życiu duchowym współczesnych społeczeństw — odrodzenie religijne w świecie (od Iranu po Amerykę Łacińską). Rola Kościoła w rewolucji społecznej Ameryki Środkowej. Nowoczesne ruchy polityczne. Zmiany w stylu życia.

II. POLSKA LUDOWA 1945—1983

(11 godzin)

1. Przemiany polityczne w latach 1945—1956. Utrwalenie władzy ludowej. Walka z legalną opozycją i zbrojnym podziemiem. Referendum i wybory do Sejmu Ustawodawczego — zwycięstwo bloku stronnictw demokratycznych. PPR i PPS — koncepcje budowy socjalizmu w Polsce. Zwycięstwo kursu dogmatycznego w PPR. Zjednoczenie ruchu robotniczego — PZPR (15 XII 1948 r.), ludowego (27 XI 1949 r.) i młodzieżowego (21 VII 1948 r.). Wypaczenia w sprawowaniu władzy — następstwa kultu jednostki. Konstytucja PRL (1952 r.). Znaczenie XX Zjazdu KPZR dla rozwoju sytuacji politycznej w Polsce w 1956 r. Wydarzenia poznańskie (czerwiec 1956 r.). VII i VIII Plenum KC PZPR. Odnowa w stosunkach polsko-radzieckich. „Polski Październik”. Przywracanie praworządności. Trwałe i nietrwałe skutki „Polskiego Października”.

2. Sytuacja polityczna w latach 1956—1980. Powszechne poparcie dla polityki Wł. Gomułki w końcu lat pięćdziesiątych. Aktywizacja polskiej polityki zagranicznej. Plan Rapackiego i Gomułki. Normalizacja stosunków z Zachodem. System nakazowo-roz-

dzielczy zasadą rządzenia. Wypadki marcowe 1968 r. przejawem kryzysu politycznego. Normalizacja stosunków z RFN. Robotniczy protest na Wybrzeżu (grudzień 1970 r.). Zmiany w kierownictwie partii i państwa. Wzrost prestiżu i aktywności Polski na arenie międzynarodowej — Polska pomostem między Wschodem a Zachodem. Poprawki konstytucyjne (1976 r.). Nowy podział administracyjny kraju. Deformacja w sprawowaniu władzy — rozluźnienie więzów między kierownictwem partii i rządu a społeczeństwem.

Wypadki czerwcowe 1976 r. — pierwszy symptom nadchodzącego kryzysu społeczno-politycznego. Opozycja antysocjalistyczna (KOR i KPN). Polak Papięzem. Protest robotniczy 1980 r.

3. Kryzys lat osiemdziesiątych. Postawy w kierownictwie partii wobec wypadków zachodzących w kraju. Próby reformy zarządzania i odnowy państwa. NSZZ „Solidarność” — nadzieje i rzeczywistość. IX Nadzwyczajny Zjazd PZPR — program nowej polityki. Pierwszy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”. Wzrost nastrojów konfrontacyjnych. Stan wojenny 13 XII 1981 — 22 VII 1983 r.

4. Polityka zagraniczna PRL. Rola Polski w obozie państw socjalistycznych. Zasady polskiej polityki zagranicznej. Stosunki z ZSRR i innymi krajami socjalistycznymi. Układ w Zgorzelcu. Stosunki z krajami kapitalistycznymi. Polska wobec Trzeciego Świata. Polskie inicjatywy pokojowe i rozbrojeniowe. Udział Polski w ONZ i ważniejszych organizacjach międzynarodowych.

5. Przeobrażenia społeczno-ekonomiczne w latach 1945—1956. Ruina gospodarcza kraju po II wojnie światowej. Zasady gospodarki socjalistycznej — trójsektorowość i planowanie. Reforma rolna i nacjonalizacja. Odbudowa ze zniszczeń wojennych — plan 3-letni. Rozwój przemysłu ciężkiego. Zagospodarowanie Ziemi Odzyskanych. Plan 6-letni. Industrializacja polskiej gospodarki — nowe centra przemysłowe, nowe gałęzie gospodarki, urbanizacja. Kolektywizacja i jej ocena społeczna. Polska krajem przemysłowo-rolniczym. Dysproporcje w rozwoju gospodarczym kraju. Dysproporcja w rozlicze-

niach bilateralnych i w wymianie handlowej z ZSRR.

6. Gospodarka polska w latach 1957—1983. Modyfikacja polityki gospodarczej. Rady i samorządy robotnicze. Polityka rolna w latach sześćdziesiątych. Spadek stopy życiowej społeczeństwa w końcu lat sześćdziesiątych jedną z przyczyn kryzysu. Nowa polityka gospodarcza E. Gierka — „otwarcie” na Zachód. Kredyty, licencje, technologie — odnowienie parku maszynowego. Rewolucja naukowo-techniczna. Narastanie postaw konsumpcyjnych. Nieracjonalne inwestowanie kredytów zagranicznych. Słabości organizacyjne i strukturalne produkcji: niska jakość, materiałochłonność, energochłonność. Załamanie się światowej koniunktury gospodarczej w II połowie lat siedemdziesiątych. Kryzys energetyczny.

7. Przemiany społeczne w Polsce. Zmiany w strukturę narodowościowej i klasowej. Likwidacja warstw posiadających. Rozwój ilościowy klasy robotniczej. Awans społeczny robotnika i chłopca. Urbanizacja. Upowszechnienie oświaty i umasowienie kultury. Kształtowanie się nowej inteligencji. Narastanie sprzeczności między aspiracjami społecznymi a możliwościami ich zaspokojenia. Postawy konsumpcyjne. Postawy młodzieży: od frustracji do czynnego uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym kraju. Problem narkomanii. Rola Kościoła we współczesnym życiu społecznym.

8. Osiągnięcia kultury polskiej okresu PRL i wkład Polaków do kultury światowej. Rozwój oświaty i szkolnictwa oraz likwidacja analfabetyzmu, upowszechnienie wykształcenia na szczeblu podstawowym. Dostęp do szkolnictwa średniego i wyższego. Rozwój ruchu wydawniczego i środków masowej komunikacji. Upowszechnienie kultury. Osiągnięcia polskiej nauki i kultury na tle światowym: polska szkoła matematyczna, rozwój muzyki, literatura, sztuki plastyczne, film, teatr, nauki społeczne, sport.

III. LEKCJE POWTÓRZENIOWE

(2 tematy do wyboru przez nauczyciela)
(3 godziny)

Zestawienie wymiaru godzin i tematów. Liczba godzin nauki w kl. I — 36 godz., w

kl. II — 72 godz. ewentualnie w kl. I — 72 godz., w kl. II — 36 godz. Razem 108 godzin lekcyjnych przeznaczonych na opanowanie przez uczniów 65 tematów.

Lp.	Rozdział	Przydział godzin	Tematy lekcji
1	2	3	4
	Klasa I		
I	Średniowiecze	8	4
II	Europa i Polska u progu czasów nowożytnych	6	4
III	Kultura odrodzenia	2	1
IV	Reformacja i kontrreformacja w Europie i Polsce	2	1
V	Kryzys Rzeczypospolitej szlacheckiej w II połowie XVII i XVIII wieku	2	1
VI	Rozwój kultury i sztuki w XVII wieku	1	1
VII	Załamanie się porządku feudalnego w Europie Zachodniej	3	3
VIII	Oświecenie w Europie	1	1
IX	Upadek Rzeczypospolitej szlacheckiej	4	4
X	Lekcja powtórzeniowa	1	1
	Rezerwa	5	—
	Klasa II		
XI	Walka narodu polskiego o niepodległość i sprawiedliwość społeczną	8	5
XII	Triumf kapitalizmu. Powstanie i rozwój ruchu robotniczego	2	2
XIII	Sytuacja międzynarodowa i przemiany społeczno-gospodarcze w świecie w II połowie XIX i na początku XX w.	4	4
XIV	Sytuacja narodu polskiego w drugiej połowie XIX i na początku XX w.	6	3
XV	Pierwsza wojna światowa. Sprawa Polska	2	2
XVI	Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa. Zakończenie I wojny światowej, ZSRR w okresie międzywojennym	5	5
XVII	Odbudowa państwa polskiego. Rzeczpospolita w okresie międzywojennym	8	5
XVIII	Agresja Niemiec Hitlerowskich na Polskę. II wojna światowa	3	2
XIX	Walka narodu polskiego o niepodległość w czasie II wojny światowej	6	4
	Wybrane zagadnienia z historii współczesnej		
I	Świat po II wojnie światowej	8	5
II	Polska Ludowa 1945—1983	11	8
III	Lekcje powtórzeniowe	3	2
	Rezerwa	6	—
		108	65

Iki 56 h } 108
IIki 72 h }

1. Kształtowanie się granic Polski piastowskiej.
2. Granice Polski Piastów i Jagiellonów.
3. Przemiany ustrojowe Polski Piastów i Polski Jagiellonów.
4. Przemiany społeczne w Rzeczypospolitej szlacheckiej.
5. Najwybitniejsze osiągnięcia odrodzenia w Polsce.
6. Stosunki Rzeczypospolitej szlacheckiej z sąsiadami (do wyboru).
7. Przyczyny upadku Rzeczypospolitej szlacheckiej.
8. Osiągnięcia Polski w czasach oświecenia.
9. Programy reform społecznych w czasach porozbiorowych.
10. Wizja Polski niepodległej w programach ugrupowań politycznych w latach niewoli narodowej.
11. Walka narodu polskiego o niepodległość w dobie porozbiorowej.
12. Nowoczesne partie polityczne i ich programy.
13. Sprawa polska w pierwszej wojnie światowej.
14. Kształtowanie się granic II Rzeczypospolitej.
15. Zdobycze Rewolucji Październikowej.
16. Budownictwo socjalizmu w ZSRR.
17. Przemiany polityczne w II Rzeczypospolitej.
18. Bilans dorobku II Rzeczypospolitej.
19. Kierunki polityki zagranicznej II Rzeczypospolitej.
20. Walka narodu polskiego o niepodległość w latach II wojny światowej.
21. Wizje niepodległej Polski w programach Polski Walczącej.
22. Etapy rozwoju Polski Ludowej.
23. Przemiany społeczne i gospodarcze w Polsce Ludowej.

UMIEJĘTNOŚCI, POJĘCIA, DATY

W wyniku nauczania historii uczeń powinien opanować lub udoskonalić posługiwanie się następującymi umiejętnościami, przyśwoić podane pojęcia i wykażać się znajomością wymienionych poniżej dat.

- Doskonalenie samodzielnej pracy ucznia z podręcznikiem,
- doskonalenie umiejętności uczniów posługiwania się mapą,
- samodzielne sporządzanie notatek z podręcznika i wykładu nauczyciela,
- doskonalenie sprawności uczniów odczytania ilustracji i wyszukiwania z nich potrzebnych informacji,
- korzystanie z łatwych publikacji popularnonaukowych, spożytkowanie zaczerpniętych z nich informacji (sporządzanie planu i streszczenia, zdolności odróżniania tekstu zbeletryzowanego od literatury popularnonaukowej, odróżnienie faktów historycznych od fikcji),
- doskonalenie pracy uczniów z tekstem źródłowym (źródła normatywne i narracyjne),
- doskonalenie umiejętności korzystania przez uczniów z encyklopedii i słowników),
- sprawność dostrzegania związków genetycznych i przyczynowych,
- kształtowanie umiejętności przeprowadzania analizy tekstów źródłowych typu normatywnego (konstytucje, programy polityczne, deklaracje ideowe). Chodzi o to, aby uczniowie potrafili dostrzec i zrozumieć klasowy sens poszczególnych ideologii, a także systemów ustrojowych i politycznych,
- kształtowanie umiejętności krytycznego wykorzystywania informacji dotyczących przeszłości dostarczanych przez prasę, radio, telewizję i film,
- doskonalenie umiejętności uczestniczenia w dyskusji,
- dostrzeganie i rozumienie najistotniejszych związków i zależności pomiędzy zjawiskami gospodarczymi i technicznymi a politycznymi, społecznymi i kulturalnymi.

POJĘCIA

Gospodarka naturalna, gospodarka towarowo-pieniężna, feudalizm, kolonizacja, gospodarka folwarczno-pańszczyźniana, kolonializm, manufaktura, fabryka, kapitalizm, przewrót przemysłowy, kapitalizm wolno-konkurencyjny, imperializm, uwłaszczenie chłopów, kryzys gospodarczy, reforma rolna, nacjonalizacja, kolektywizacja, gospodarka planowa, integracja gospodarcza.

Klasa społeczna, stan społeczny, warstwa społeczna, rycerstwo, możnowładztwo, chłop, mieszczaństwo, szlachta, magnateria, burżuazja, proletariat.

Lenno, immunitet, senior, wasal, księstwo, królestwo, cesarstwo, monarchia stanowa, unia, sejmik, sejm, Kościół, papieństwo, inkwizycja, demokracja szlachecka, oligarchia magnacka, poddaństwo, elekcja, konfederacja, monarchia absolutna, monarchia konstytucyjna, monarchia parlamentarna, insurrekcja, powstanie, rewolucja burżuazyjna, rewolucja burżuazyjno-demokratyczna, rewolucja socjalistyczna, rewolucja ideowo-demokratyczna.

Partia polityczna, ruch robotniczy, ruch ludowy, ruch narodowy, opozycja legalna, opozycja nielegalna.

Socjalizm, internacjonalizm, faszyzm, dyktatura, rządy autorytarne, sanacja, rady delegatów, zimna wojna, pokojowe współistnienie, centralizm demokratyczny, antyk, średniowiecze, czasy nowożytne, renesans, humanizm, reformacja, kontreformacja, protestantyzm, tolerancja, barok, sarmatyzm, oświecenie, racjonalizm, romantyzm, pozytywizm, praca organiczna, Młoda Polska.

ZNAJOMOŚĆ DAT

966, 1000, 1025, 1076, 1109, 1138, 1226, 1241, 1295, 1300, 1308, 1320, 1331, 1364, 1370, 1374, 1385, 1410, 1415, 1444, 1454—66, 1492, 1493, 1505, 1515, 1517, 1525, 1555, 1569, 1648, 1655—60, 1683, 1717, 1720, 1764, 1768—72, 1772, 1789, 1788—92, 3 V 1791, 1793, 1794, 1795, 1797, 1804, 1807, 1809, 1812, 1815, 29 XI 1830, 1846, 1848, 22 I 1863, 1864, 1870, 1871, 1882, 1893, 1905—1907, 1914, 7 XI 1917, 11 XI 1918, 1920, 1921, 12 V 1926, 1929—33, 1935, 1 IX 1939, 17 IX 1939, 22 VI 1941, 5 I 1942, 1 I 1944, 1 VIII — 2 X 1944, 22 VII 1944, 9 V 1945, 28 VI 1945, 19 I 1947, 15 XII 1948, 1950—55, 22 VII 1952, 28 VI 1956, X 1956, III 1968, XII 1970, VI 1976, VII — VIII 1980, VII 1981, 13 XII 1981, 22 VII 1983.

ZAGADNIENIA ZWIĄZANE Z REALIZACJĄ PROGRAMU

Miejsce i rola historii w systemie dydaktyczno-wychowawczym zasadniczej szkoły zawodowej.

Historia wraz z językiem polskim i wiedzą obywatelską stanowi podstawę wykształcenia humanistycznego i społecznego w zasadniczej szkole zawodowej. Przedmiot ten ma doniosły udział w procesie wychowania uczniów świadomych swych społecznych i patriotycznych obowiązków, którzy zasila w przyszłości szeregi klasy robotniczej. Materiał nauczania uwzględnia zarówno minimum wymogów nauki, jak i potrzeby życia. Zapoznanie uczniów z ogólnym zarysem dziejów państwa i narodu polskiego, a także zasadniczymi etapami ewolucji dziejów ludzkości ma m.in. na celu stopniowe wdrażanie wychowanków do rozumienia elementów procesu historycznego. Ważne jest dalsze rozwijanie myślenia historycznego, a przede wszystkim umiejętność dynamicznego i integralnego ujmowania zjawisk społecznych, rozumienia podstawowych prawidłowości rozwoju historycznego. Nauczanie historii powinno dać młodzieży zasób wiedzy ogólnej o życiu społecznym i o jego najważniejszych elementach i związkach między nimi (o społeczeństwie, państwie, kulturze, gospodarce).

Nauczanie historii w zasadniczej szkole zawodowej powinno ułatwić młodemu robotnikowi rozumienie świata, w którym żyje, poznanie genyzy współczesnej gospodarki, nauki, kultury i techniki, a także współczesnych systemów społeczno-politycznych i ustrojowych oraz aktualnego międzynarodowego układu sił w świecie. Nauczanie historii powinno pomóc uczniom w identyfikowaniu się z najlepszymi tradycjami polskiego ruchu narodowego i państwowego, wzoudać szacunek dla tych pokoleń, które walczyły o Polskę i budowały ją w nowym kształcie.

Chodzi bowiem nie tylko o to, aby uczeń znał przeszłość swojej ojczyzny, ale także by się z nią emocjonalnie identyfikował, czuł się dumny z przynależności do narodu polskiego oraz znał i rozumiał prawa obywatelskie i wypełniał swe obowiązki obywatelskie. Ważne jest, aby uczeń rozumiał rolę i znaczenie państwa dla rozwoju każdego narodu.

Wychowanie patriotyczne i obywatelskie powinno być ściśle związane z wychowaniem internacjonalistycznym. Wiedza historyczna powinna wzmocniać w młodzieży szacunek

dla innych narodów i ich dorobku kulturalnego. Należy także rozwijać wrażliwość uczniów na krzywdę i sprawiedliwość społeczną, wychowywać ich w duchu ideałów humanizmu, racjonalizmu, demokracji i socjalizmu. W nauczaniu historii powinno się konfrontować różne stereotypy mające swe źródło w tzw. wiedzy pozanaukowej z rzetelną wiedzą opartą na podstawach naukowych.

W realizacji programu trzeba harmonijnie łączyć cele poznawcze z celami kształcącymi i wychowawczymi, uwzględniając specyfikę materiału historycznego. Wszelkie naginanie treści nauczania do góry założonych i w sposób uproszczony pojmowanych celów (natrętne aktualizowanie, ocena faktów z przeszłości według dzisiejszej miary) przynieść może więcej spustoszeń w świadomości historycznej młodzieży niż korzyści.

Główny nacisk należy położyć na doskonalenie umiejętności nabytych przez uczniów w szkole podstawowej, takich jak: praca z podręcznikiem szkolnym, mapami, encyklopedią, słownikiem, niektórymi rodzajami pisarstwa historycznego (beletrystyka, łatwe prace popularnonaukowe) oraz niektórymi źródłami historycznymi (normatywne).

KONSTRUKCJA PROGRAMU (TREŚCI I ZWIĄZKI)

Treści historyczne objęte programem nauczania uwzględniają zarówno minimum wymogów historii jako nauki, jak również specyfikę przedmiotu nauczania i wychowania. Aby ułatwić młodzieży zrozumienie współczesności uwzględniono w konstrukcji programu zasadę zwiększania systematyczności wykładu dziejów w miarę zbliżania się do czasów współczesnych. Dlatego też obszerniej potraktowano dzieje nowożytne i najnowsze. Cezurę końcową kursu historii zgodnie z zasadą wiązania historii ze współczesnością doprowadzono do 1983 roku. W programie zastosowano układ problemowo-chronologiczny w odróżnieniu od układu programu szkoły podstawowej.

Treści programu w sposób integralny obejmują wszystkie dziedziny życia społecznego, a więc historię polityczną, społeczno-gospodarczą, ustrojową i kulturę. Zawarte w programie treści z historii politycznej doty-

czące zwłaszcza epok wcześniejszych są zredukowane do podstawowych faktów stanowiących jedynie niezbędne tło do zrozumienia przez młodzież najważniejszych procesów z historii społeczno-gospodarczej i ustrojowej. Struktura programu umożliwia ukazanie wielokierunkowych związków między dziejami ojczystymi a historią powszechną. Integralne ujęcie treści nie wyklucza jednak odrębnego prezentowania dziejów ojczystych z zachowaniem równoległości chronologicznej i ścisłych powiązań z historią powszechną. Przestrzega się zasady, aby historia powszechna wyprzedzała dzieje ojczyste.

W ujęciu poszczególnych działów i tematów programu uwzględniono zarówno związki genetyczne i przyczynowo-skutkowe, jak również związki strukturalne. Ułatwia to nauczanie problemowe i organizowanie samodzielnej pracy uczniów.

Integralną częścią programu nauczania historii jest zestaw tematów powtórzeniowych i fakultatywnych oraz zestawy pojęć, umiejętności i dat. Wykaz pojęć i dat nie jest pełny, stanowi jedynie minimum, które uczniowie powinni w procesie nauczania na trwałe sobie przyswoić.

Nieobligatoryjnie potraktowane zostały w programie niektóre tematy. Program jedynie sygnalizuje możliwości wzbogacania treści historycznych o proponowaną problematykę. Odnosi się to także do proponowanych tematów regionalnych w drugiej części programu.

Program nauczania historii w ZSZ rozpoczyna się od tematu „Kształtowanie się państwa polskiego w X—XIV w.” Syntetyczne ujęcie tego tematu zostało podyktowane względami przedstawionymi uprzednio, a ma ono na celu przypomnienie narodzin i umocnienia państwowości polskiej. Stanowi to punkt wyjścia do omówienia procesów związanych z kształtowaniem się państwowości polskiej. Temat ów jest jednocześnie podstawą dla szerszego zapoznania uczniów szkoły zawodowej z problemami przemian ustrojowo-politycznych, społecznych i gospodarczych, jakie miały miejsce od czasów średniowiecza, aż po rok 1983. Te trzy wątki: gospodarczo-społeczny, ustrojowo-polityczny i kulturowy są przewodnimi motywami nauczania historii w ZSZ.

Temat kolejny „Ustrój Polski średniowiecznej; od państwa patrymonialnego do monarchii stanowej” ma za zadanie zapoznanie uczniów z procesami towarzyszącymi kształtowaniu się wczesnośredniowiecznego ustroju państwa polskiego, które ewoluowało od najprostszych form państwa patrymonialnego pierwszych Piastów do monarchii Kazimierza Wielkiego. Realizując ten temat należy przedstawić organizację państwa Mieszka I, w którym władca był postacią centralną i dominującą w życiu kraju i opierał swą władzę na tradycyjnych prawach plemiennie-rodowych i druzynie rycerskiej. W okresie tym nie występowały jeszcze tendencje odśrodkowe, inspirowane w okresie późniejszym przez emancypującą się spod władzy suwerena warstwę możnych.

Zagrożeniem dla władzy książęcej mogły być jedynie czynniki zewnętrzne bądź też książęta-juniorzy. Z obydwoma tymi problemami mieli do czynienia pierwsi historycy Piastowie. Nie mamy zbyt wielu przekazów źródłowych o stosunkach Mieszka z bratem Czeiborem, ani Chrobrego z przyrodnimi braćmi, synami Ody, niemniej jednak, możemy w oparciu o posiadaną wiedzę historyczną, uznać iż było to jedyne wewnętrzne poważniejsze zagrożenie władzy suwerena w tym okresie. Władzę centralną w kraju wspierał ponadto swym autorytetem Kościół chrześcijański. Rola juniorów zaznaczyła się szczególnie mocno podczas rozbicia dzielnicowego, kiedy została złamana zasada senioratu ustanowionego przez Bolesława Krzywoustego, a kraj podzielony na szereg odrębnych dzielnic, których ilość rosła wraz z rozradzaniem się dynastii piastowskiej.

Nie można zapomnieć, iż tendencje odśrodkowe inspirowane przez juniorów były tylko jednym z wielu elementów złożonego procesu feudalizacji ustroju naszego państwa, z czasem wzbogacanego o kolejne formy kształtowania władzy, takie jak wiew w okresie wczesnopiastowskim, a potem sejmik ziemski w okresie społeczeństwa stanowego. Jednym z istotnych elementów ustrojowych było sądownictwo, które początkowo opierało się na słowiańskich prawach zwyczajowych. Sądownictwo polskie zawsze miało charakter asesorski, oznaczało to, że odprawianie roków, czyli sesji sądowych było

częścią przywilejów panującego, który w towarzystwie dwu ławników, zwanych potem asesorami rozsądzał sprawy sporne. Wraz z przyjęciem chrześcijaństwa przeniesione zostały na polski grunt elementy prawa kanonicznego, następnie w okresie kolonizacji elementy prawa niemieckiego, znanego w naszej historiografii pod potocznym określeniem prawa magdeburgskiego, kolońskiego, olenderskie itp. Ostatecznie Kazimierz Wielki dokonał pierwszej kodyfikacji prawnej, która miała niebagatelne znaczenie dla utworzenia zasad ustrojowych ówczesnej Polski.

Temat „Przemiany gospodarcze i społeczne w Polsce średniowiecznej” ma na celu przedstawienie zmian, jakie zaszły na polu gospodarczym w epoce średniowiecza. Omawiany temat daje nauczycielowi sposobność do przedstawienia istoty feudalizmu, etapów jego kształtowania na gruncie polskim, zmian w systemie gospodarowania w epoce, gdy podstawą bytu społecznego była ziemia oraz kolejnych przemian polegających na oddzieleniu się od rolnictwa i handlu, co z kolei pociągało za sobą rozwój procesów urbanizacyjnych. Na tle przemian gospodarczych należy ukazać zmiany społeczne związane z kształtowaniem się warstwy mieszczańskiej w Polsce wczesnośredniowiecznej, ukazać strukturę polskiego społeczeństwa tego okresu oraz następstwa, jakie tym przemianom towarzyszyły. Przy omawianiu tych treści istnieje okazja do przybliżenia uczniom obrazów z życia codziennego wsi i miasta wczesnośredniowiecznego.

Temat traktujący o przemianach gospodarczo-społecznych daje również okazję do ukazania nie tylko feudalizmu na ziemiach polskich, lecz także feudalizmu zachodnioeuropejskiego, który miał szereg specyficznych cech nieznanymi w realiach polskich; do nich należy m.in. tzw. drabina feudalna wraz z zasadą „wasal mojego wasala nie jest moim wasalem” — zasada obca polskiemu systemowi feudalnemu. Na marginesie można także wskazać na specyfikę feudalizmu, który ukształtował się na gruncie angielskim. W konkluzji należy podkreślić powszechność form feudalnych i ich nieuchronność w procesie rozwoju społecznego nie tylko w historii europejskiej, lecz także i w innych regionach świata: Chiny, Indie,

Ameryka itp. Analiza systemu gospodarczo-społecznego powinna posłużyć do wskazania ogólnych prawidłowości stanowiących wyróżnik systemu feudalnego. Był nim m.in. podział dzielnicowy obserwowany we wszystkich bez wyjątku krajach europejskich i pozaeuropejskich. Przy realizacji tego tematu istnieje możliwość sięgnięcia do przykładów lokalnych, np. przy omawianiu procesów urbanizacyjnych (sieć miast średniowiecznych w rejonie, topografia miasta średniowiecznego, umocnienia i grody warowne itp.).

Kulturę średniowiecza należy traktować nierozłącznie z problemami przedstawionymi uprzednio i jako wynik wzajemnych oddziaływań wszystkich elementów życia społecznego oraz rozwoju świadomości społecznej. Należy także podkreślić dominującą rolę Kościoła i religii chrześcijańskiej w wykształceniu europejskiego modelu kulturowego. Ze względu na rolę jaką odgrywał język łaciński w życiu i praktykach religijnych, kultura średniowiecza miała charakter uniwersalistyczny w obrębie Europy chrześcijańskiej. Należy jednak podkreślić, iż Europa jako całość nie podlegała wpływom kultury chrześcijańskiej, ponieważ obok niej istniała strefa wpływów kultury bizantyjskiej obejmująca swym zasięgiem wschodnie i południowo-wschodnie połacie Europy. Ponadto, poza zasięgiem kultury chrześcijańskiej, aż do końca czternastego wieku pozostawały tereny plemion bałtyckich oraz niektóre tereny, gdzie egzystowały obok siebie pierwiastki kultury chrześcijańskiej i kultury rodzimej (Irlandia, Walia, Szkocja). Na terenach Półwyspu Pirenejskiego kwitła kultura arabska, której ostatni bastion został zlikwidowany dopiero w 1492 r. wraz z upadkiem kalifatu Kordowy.

Blok programowy „Europa i Polska u progu czasów nowożytnych” stwarza możliwość ukazania przemian, jakie zaistniały w gospodarce europejskiej w okresie poprzedzającym epokę odkryć geograficznych. Zasadniczą cechą owych zmian jest międzynarodowy podział pracy i rozwój wymiany towarowej dzięki upowszechnieniu pieniądza jako środka wymiany. Problematykę odkryć geograficznych należy poprzedzić omówieniem nie tylko przyczyn, które do nich doprowadziły: kryzys monetarny, poszukiwanie ryn-

ków surowcowych, rola handlu korzennego, legendy o bogactwie krajów zamorskich, inicjatywy Portugalczyków i Henryka Żeglarza, usprawnienia w budownictwie statków (zmiany w konstrukcji statków, karawela, zmiana ożaglowania), usprawnienia przyrządów nawigacyjnych (busola, nawigacja sferyczna), ale także należy uczniom przedstawić wzmiankę o ludach zamieszkujących tereny odkrywane przez Europejczyków (kultury prekolumbijskie, afrykańskie, azjatyckie).

Odkrycia geograficzne należy traktować jedynie jako punkt wyjścia do ukazania późniejszych procesów, które były ich następstwem. Bezpośrednimi następstwami dla Europy była rewolucja cen i jej wpływ na dwukierunkowość rozwoju gospodarczego i społecznego Europy, który wyznaczała umowna linia Łaby: kapitalistyczna droga rozwojowa zachodniej Europy i droga pogłębiania stosunków feudalnych w Europie Wschodniej i Środkowej. Miało to wpływ zasadniczy na ukształtowanie się odrębnych form ustrojowych, społecznych, kulturowych i politycznych w obydwu częściach naszego kontynentu. Odkrycia geograficzne miały także następstwa w innym wymiarze: zapoczątkowały rozwój europejskich imperiów kolonialnych, epokę rabunkowej akumulacji przez kraje europejskie oraz wyzysk i eksterminację ludności terenów kolonizowanych: Indian amerykańskich, Hindusów, plemion afrykańskich. Ich następstwem była epoka wtórnego niewolnictwa amerykańskiego i dysproporcje w rozwoju współczesnego świata. Fakt, iż dzisiaj umiera rocznie z głodu 5 milionów ludzi ma także swoje korzenie w tamtej epoce.

Pozostała część omawianego bloku programowego poświęcona została Polsce. Analiza polityki Jagiellonów została w programie ujęta wyłącznie pod kątem związków gospodarczych i kulturalnych z Zachodem, na przeszkodzie których stanęła potęga Zakonu Krzyżackiego. Jej pokonanie przerastało możliwości jednego z zagrożonych krajów: Polski lub Litwy. Konflikt z Zakonem legł u podstaw unii polsko-litewskiej, dzięki której pokonanie Krzyżaków stało się możliwe. Natomiast wojna trzynastoletnia otworzyła Polsce arterię komunikacyjną z Zachodem, przez

którą zaczęły odpływać nadwyżki produkcyjne: zboże, towary „leśne” służące do budowy statków i w procesach produkcji włókienniczej (drewno, len, konopie, smoła, popiół, potaż, wosk itp.). Dzięki pokojowi toruńskiemu Rzeczpospolita wzięła czynny udział w akumulacji kapitałów napływających z Nowego Świata, lecz inwestycje tych kapitałów nie były skierowane do sfery gospodarczej w takim stopniu jak w krajach kapitalistycznych, ale były lokowane przede wszystkim w sferze konsumpcyjnej i kulturalnej. Dzięki temu Rzeczpospolita przeżyła tzw. „złoty wiek”, ale jednocześnie wkroczyła na drogę gospodarki folwarcznej, zależności pańszczyznianej i likwidacji podstaw ekonomicznych miast oraz rozwoju szlachty i oligarchii magnackiej.

Ten ostatni problem w aspekcie ustrojowym należy omówić przy realizacji tematu „Ustrój Rzeczypospolitej szlacheckiej”, gdzie uczeń powinien poznać procesy towarzyszące emancypacji warstwy szlacheckiej dzięki kolejnym przywilejom, jakie ta warstwa społeczna wymuszała na kolejnych kandydatach do polskiego tronu lub na monarchach, stopniowo uzależniających się od wąskiej grupy społecznej, mającej swą reprezentację na forum sejmowym.

Przy okazji omawiania unii lubelskiej należy podkreślić, iż oznaczała ona dla Rzeczypospolitej zerwanie więzi z tendencjami rozwojowymi i interesami politycznymi Europy Zachodniej. Zredukowała politykę polskolitevską do wąskiego racjonalizmu wschodnio-europejskiego oraz postawiła Polskę wobec wewnętrznych problemów i konfliktów narodowościowych i zewnętrznych konfrontacji ze Szwecją, Moskwą i Turcją, a jednocześnie umożliwiła rozwój Prusom.

Temat „Kultura odrodzenia” ma służyć ukazaniu nowych tendencji, jakie zaszły w europejskiej kulturze poprzez zetknięcie się Europy z jej romańskim dziedzictwem kulturowym po wyprawach krzyżowych. Przemiany były wynikiem nie tylko wpływów antycznych, lecz także wynikiem zainteresowań człowiekiem. W tym okresie nastąpił odwrót od dogmatycznej filozofii kościelnej na rzecz nowoczesnej filozofii człowieka. Należy podkreślić, iż proces ten trwa do dziś. Uczniowie powinni w toku nauczania nabyć wiedzę o różn.in. wysiłku narodu poniesionym w walkach

ze Szwedami, Turcją i Moskwą, dążenie postępowych sił w kraju do likwidacji zacofania gospodarczego i kulturalnego na drodze nicach między odrodzeniem a humanizmem, umieć wskazać specyficzne cechy polskiego odrodzenia oraz wykazać się znajomością najwybitniejszych przedstawicieli i kierunków odrodzenia i humanizmu w Europie i Polsce.

Na szczególne podkreślenie zasługuje wkład M. Kopernika do rozwoju nauki światowej. Jego wielkość nie polegała przede wszystkim na zdezawuowaniu systemu geocentrycznego i zastąpienie go heliocentrycznym, ponieważ ten ostatni znany był już w starożytności, ale na przełomie, jakiego swym odkryciem dokonał w mentalności ówczesnego człowieka. Kopernik przełamał utarte dogmatyczne myślenie na rzecz otwartego przyjmowania rzeczy nowych i poszukiwania nowych rozwiązań, co zapoczątkowało żywiołowy rozwój nauk, nowych technik i usprawnień technicznych. Przełom kopernikański jest o wiele bardziej podkreślany w nauce zachodniej niż w ojczyźnie wielkiego astronoma (np. w nauce angielskiej funkcjonuje cezura zwana „kopernikańskim przełomem”).

Temat „Reformacja i kontrreformacja w Europie i Polsce” umożliwi uczniom zrozumienie zmian w umysłowości ludzi tamtej epoki i związków przyczynowo-skutkowych zachodzących w różnych dziedzinach życia społecznego. Przy realizacji tego tematu należy podkreślić społeczny aspekt ruchów reformacyjnych i jego zróżnicowanie w różnych regionach Europy. Na szczególną uwagę zasługuje rola, jaką polscy arianie odegrali w kształtowaniu polskiej tolerancji wyznawczej oraz jej oddziaływanie na Zachodzie Europy. Przykładem takiego oddziaływania może być Anglia, gdzie ideologia arińska zyskała sobie wielu znakomitych zwolenników: Locke, Newton i inni.

Ruch reformacyjny zmusił Kościół do dokonania przeobrażeń wewnętrznych, czemu dał wyraz sobór trydencki, dokonując zmian w konserwatywnie Kościoła katolickiego.

Temat „Kryzys Rzeczypospolitej szlacheckiej w II połowie XVII i XVIII w.” daje okazję do ukazania uczniom konsekwencji wynikających ze znanych już efektów polityki ustrojowej i gospodarczej poprzedniego

okresu. Omawiając ten okres należy także wydobyc i odpowiednio zaprezentować uczniom pozytywne fakty z naszej przeszłości, reform ustrojowych i społecznych. Mimo niewątpliwego regresu gospodarczego i anarchizacji życia politycznego w epoce Sasów, bardzo wyraźnie stają się tendencje zmian tej rzeczywistości inspirowane przez wpływy oświeceniowe. W tym miejscu należy mocno zaakcentować działanie czynników zewnętrznych i ingerencję obcych mocarstw w wewnętrzne sprawy Rzeczypospolitej, które wykorzystując konserwatywną i pozbawioną skrupułów grupę magnacką pogłębiały anarchię wewnętrzną i podporządkowywały Polskę swym interesom.

Obok wymienionych negatywnych zjawisk zewnętrznych z naszej przeszłości należy omówić zacofanie kraju wynikające z utrzymywania się systemu folwarczno-pańszczyźnianego, zahamowanie rozwoju miast i ograniczenia roli mieszczaństwa. Zjawiska te stanowią kontrast w porównaniu z państwami Europy Zachodniej, gdzie rozwijały się formy gospodarki kapitalistycznej.

Treści programowe zawarte w rozdziale „Załamanie się porządku feudalnego w Europie Zachodniej” powinny umożliwić uczniowi zrozumienie ważnych problemów związanych z narastaniem sprzeczności wewnątrz formacji feudalnej i narastaniem elementów formacji kapitalistycznej. Jednym z najistotniejszych problemów, obok zmian o charakterze ekonomicznym, były zmiany w strukturze społecznej związane z rodzeniem się nowej klasy burżuazyjnej, która stopniowo zaczęła przejmować kontrolę nad gospodarką nie mając żadnych gwarancji prawnych. Dla kontrastu można przedstawić różne rozwiązania ustrojowe w obrębie tej samej formacji: rozwój parlamentarnych form w Anglii i francuskiego absolutyzmu i szlacheckiej Rzeczypospolitej.

Rewolucje burżuazyjne w Niderlandach, a następnie w Anglii otwierają okres zwycięskich rewolucji burżuazyjnych, które zlikwidowały dawne stosunki feudalne. Dynamiczny rozwój gospodarki przemysłowej przyczynił się do zmian strukturalnych w społeczeństwach zachodnich: powstały nowe systemy ustrojowe, kultura uległa dość istotnym przeobrażeniom (zwiększenie jej zasięgu i dostępności w społeczeństwie), pojawiła się i rozwi-

jała nowa świadomość narodowa i klasowa. Działo się to na drodze bądź walki o wyzwolenie narodowe (Holandia), bądź na drodze walki klasowej, najpierw burżuazji z arystokracją, a potem klasy robotniczej z burżuazją. Ugruntowanie się stosunków kapitalistycznych w Europie i na świecie jest procesem złożonym i długotrwałym, bowiem w niektórych krajach nastąpiło to dopiero w XX wieku.

Treść rozdziałów „Oświecenie w Europie” i „Upadek Rzeczypospolitej szlacheckiej” umożliwi uczniom zrozumienie podstawowych prawidłowości rewolucji burżuazyjnych w Europie oraz wagi przemian społeczno-gospodarczych, kulturalnych i politycznych, jakie dokonały się w Polsce w drugiej połowie XVIII w. Wielowiekowego zacofania gospodarczego, społecznego i kulturalnego, anarchizacji życia politycznego oraz przemocy państw ościennych nie zdolały przełamać próby reformatorskie sejmu konwokacyjnego w 1764 r. Przemiany, jakie zaznaczyły się w rolnictwie, rozwój manufaktur, wzrost znaczenia mieszczaństwa, rozwój oświaty i powstanie Komisji Edukacji Narodowej, reforma ustroju politycznego państwa podjęta przez Sejm Czteroletni i sformułowana w Konstytucji 3 Maja oraz bohaterska walka Polaków o niepodległość w ostatnim okresie istnienia Rzeczypospolitej nie zapobiegły likwidacji naszego państwa.

Okazją do uczenia się samodzielności w myśleniu, formułowaniu własnych opinii, powinna być próba podsumowania przyczyn upadku Rzeczypospolitej. Omawiając kontrowersje na temat upadku państwa polskiego, nauczyciel powinien pozostawić uczniom możliwość formowania własnego punktu widzenia w tej kwestii oraz konfrontować go z naukowym poglądem reprezentowanym przez historiografię.

Blok programowy „Walka narodu polskiego o niepodległość i sprawiedliwość społeczną” powinien spełnić bardzo istotną rolę kształcącą i wychowawczą. Omawiając znaczenie epoki napoleońskiej dla Europy należy położyć nacisk na fakt, iż był to nośnik ideologii rewolucyjnej Francji, mimo iż Napoleon ostatecznie dokonał odrotu od ideałów rewolucyjnych. Należy położyć nacisk na walkę Polaków o niepodległość oraz na demokratyczny kierunek przemian kontynu-

owane przez postępową część polskiej emigracji w ideologii legionowej. Historia Księstwa Warszawskiego jest szansą podkreślenia rozwoju świadomości narodowej, determinacji Polaków w walce o utrzymanie własnej niezawisłości.

Historia powszechna jest ponadto zarysowana przy okazji omawiania Kongresu Wiedeńskiego i znaczenia, jakie ten Kongres odegrał dla ustalenia określonego porządku w Europie w wieku XIX. Dla uczniów szkół zawodowych istotniejsze znaczenie będzie miała walka narodowowyzwoleńcza, jaką toczył naród polski w czasie kolejnych zrywów powstańczych, wymierzonych przede wszystkim w carat, jako główną ostoję reakcji europejskiej. Problematyka walk narodowowyzwoleńczych została potraktowana w programie w sposób syntetyczny, natomiast większy nacisk został położony na zjawiska towarzyszące. Chodzi tu głównie o wydobycie różnych form walki o zachowanie tożsamości narodowej, gdzie walka zbrojna była tylko jednym z elementów procesu, który miał za cel odbudowę niepodległości państwa polskiego.

Omawiając ów okres, nauczyciel ma szczególną możliwość kształtowania postaw patriotycznych młodzieży. Temat ten dostarcza również wielu okazji do kształtowania postaw internacjonalistycznych, kiedy jest mowa o walkach Polaków za wolność innych narodów (kiedy, np. Tadeusz Kościuszko przeznaczył w testamencie swój majątek na wykupienie z niewoli amerykańskich Murzynów, kiedy przy okazji omawiania Powstania Listopadowego istnieje możliwość podkreślenia, iż ów zryw Polaków uratował rewolucję francuską 1830 r. i umożliwił Belgom walkę o niepodległość). Omawiając problematykę powstań, należy podkreślić rolę walk o wyzwolenie społeczne. Rosnącą radykalizację w polskim ruchu narodowowyzwoleńczym należy uwypuklić przy omawianiu ideologii ugrupowań Wielkiej Emigracji, spisku ks. Ściegiennego, Powstania Krakowskiego w 1846 r. i Powstania Styczniowego.

Rozdział poświęcony epoce kapitalizmu, powstaniu i rozwojowi ruchu robotniczego mocno eksponuje stronę społeczną i klasową kapitalizmu. Dla uczniów szkół zawodowych jest to jeden z najistotniejszych pro-

blemów, bowiem mają możliwość poznać kolejne etapy tworzenia się klasy robotniczej, podłoże walki klasowej o społeczną równość, formy tej walki od pierwszych wystąpień luddystów, przez różne formy walki parlamentarnej, aż po walkę rewolucyjną. Jednocześnie uczniowie mają możliwość prześledzenia i zrozumienia procesu kształtowania się ideologii klasy robotniczej, której naukowy charakter nadał K. Marks i F. Engels. Nauczyciel powinien podkreślić dialektyczny charakter naukowego socjalizmu, oznacza to, co podkreślał F. Engels we wstępie do polskiego wydania *Manifestu komunistycznego*, że ideologia klasy robotniczej nie została określona raz na zawsze w sposób niezmienny, że powinna być w sposób twórczy rozwijana i wzbogacana (W. I. Lenin) w każdym kolejnym etapie rozwoju społecznego. Uczeń szkoły zawodowej, jeśli ma być w pełni świadom swej przyszłej roli i miejsca w społeczeństwie, powinien poznać założenia materializmu historycznego.

Druga połowa XIX wieku jest okresem, w którym ujawniły się silnie ruchy narodowe oraz tendencje zjednoczeniowe we Włoszech, Niemczech, strefie bałkańskiej i in., w wyniku których powstały nowe państwa zmierzające do nowego podziału stref wpływów w światowym systemie kolonialnym.

Jednym z ważniejszych zadań, jakie staną przed nauczycielem historii w klasie trzeciej jest uświadomienie uczniom zmian strukturalnych w formacji kapitalistycznej. Polegały one na stopniowym przechodzeniu od kapitalizmu wolnokonkurencyjnego, który osiągnął już swe maksymalne możliwości rozwojowe, do fazy imperializmu. Uczeń powinien zrozumieć, że oblicze kapitalizmu wolnokonkurencyjnego kształtowały prawa rządzące produkcją, popyt i popytem, czyli prawa rynkowe. Natomiast w fazie imperializmu na plan pierwszy wysunęła się polityka, która starała się zabezpieczyć interesy ekonomiczne własnego państwa lub monopolu bez liczenia się często z interesami własnego społeczeństwa, a tym bardziej ze społeczeństwem innych krajów.

Rozdział „Sytuacja narodu polskiego w drugiej połowie XIX w. i na początku XX wieku” ma na celu przedstawienie sytuacji na ziemiach polskich po upadku koncepcji

odzyskania niepodległości na drodze zrywów powstańczych. W tym okresie nastąpił rozwój gospodarczy szczególnie na terenie zaboru pruskiego, rosyjskiego i w Królestwie. Powstały nowe okręgi przemysłowe, a wraz z tym uległa przemianom struktura społeczna, ponieważ ukształtowały się dwie nowe warstwy społeczne: burżuazja i klasa robotnicza oraz nastąpiła pauperyzacja warstw arystokratycznych, które wraz z utratą dotychczasowych pozycji ekonomicznych straciły także dotychczasową rolę społeczno-polityczną. Uwłaszczenie chłopstwa spowodowało istotne zmiany na wsi polskiej. Jednocześnie nastąpił gwałtowny odpływ ludzi ze wsi do miast, co przyczyniło się do powiększenia szeregów proletariatu miejskiego.

W tym okresie na ziemiach polskich nastąpił rozwój świadomości narodowej jako reakcja na nasilające się próby germanizacji i rusyfikacji narodu polskiego. Przy omawianiu tych zagadnień uczeń zetknie się z różnymi programami i postawami wobec problemu odbudowy państwa polskiego i jego kształtu ustrojowego, m.in. z: tendencjami autonomicznymi w Galicji, koncepcjami federalistycznymi, postawami romantycznymi i pozytywistycznymi, programami politycznymi partii politycznych, które w drugiej połowie XIX w. zaczęły powstawać na ziemiach polskich, zarówno wśród robotników, robotników rolnych, jak i chłopstwa. Zadaniem nauczyciela jest analiza tych postaw, ukazanie historii ruchu robotniczego od najwcześniejszych organizacji i kółek socjalistycznych, przez „Pierwszy Proletariat” L. Waryńskiego, aż po zorganizowane partie PPS i SDKPiL. W szkołach o charakterze rolniczym nauczyciel powinien natomiast położyć większy nacisk na sprawę kształtowania się polskiego ruchu ludowego oraz na powstanie zorganizowanych form walki o demokratyczny program tego ruchu i polityczne wyzwolenie polskiego chłopca. Taka koncepcja może być realizowana nawet za cenę ograniczenia innych zagadnień proponowanych przez niniejszy program.

W czasie omawiania zagadnień związanych z rozwojem nauki, techniki i kultury trzeba wykorzystać wiadomości uczniów zdobyte na lekcjach przedmiotów matematyczno-przyrodniczych oraz języka polskiego. Należy jednocześnie podkreślić rolę kultury polskiej

w procesie odrodzenia narodowego, w walce z rusyfikacją i germanizacją. Mimo owej polityki zaborców mającej na celu zahamowanie rozwoju kultury polskiej, polscy uczeni i literaci wnieśli niekwestionowany wkład do kultury ogólnoludzkiej. Było to dowodem żywotności naszego narodu w tym niezwykle trudnym okresie, kiedy pozbawiony niepodległego bytu musiał przeciwstawiać się zorganizowanym akcjom mającym na celu jego wynarodowienie

Zagadnienia związane z kształtowaniem się sytuacji międzynarodowej w świecie w okresie poprzedzającym wybuch pierwszej wojny światowej są traktowane w sposób syntetyczny, a nauczyciel powinien odwołać się w tym miejscu do wiedzy uczniów wyniesionej ze szkoły podstawowej. Natomiast należy doprowadzić ucznia do zrozumienia, na czym polegało przejście kapitalizmu monopolistycznego do fazy imperialistycznej. Konsekwencją tego był podział świata na strefy wpływów, których rewizji domagały się młode państwa kapitalistyczne: Niemcy, Włochy, Japonia oraz Stany Zjednoczone, co prowadziło w konsekwencji, przez szereg kolonialnych wojen lokalnych, do I wojny światowej.

Rozpatrując genezę wybuchu I wojny światowej, należy zaakcentować sprzeczności między mocarstwami wynikające zarówno z rcszczeń do nowego podziału świata oraz rywalizacji między mocarstwami imperialistycznymi o hegemonię światową. Przebieg wojny powinien być zarysowany skrótowo, z zaakcentowaniem zaborczego charakteru wojny, nowych technik prowadzenia działań wojennych itp. Przy omawianiu okresu zakończenia wojny i Traktatu Wersalskiego oraz sytuacji w świecie powojennym należy zwrócić uwagę na wzrost fali ruchów rewolucyjnych, a w ich konsekwencji na demokratyzację społeczeństw europejskich i wzrost roli partii komunistycznych z jednej strony i na próby faszycacji Europy z drugiej, co doprowadziło do powstania systemów totalitarnych Włoch, Niemiec i Japonii.

Przy omawianiu zwycięstwa Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej uczeń powinien zdać sobie sprawę, że była ona przełomowym momentem nie tylko w dziejach ruchu robotniczego, ale i ludzkości. Powstanie pierwszego państwa socjalis-

tycznego na świecie wywarło wpływ na rozwój międzynarodowego ruchu robotniczego oraz na wzrost dążeń i walk narodowowyzwoleńczych.

Bilansując okres dokonania II Rzeczypospolitej należy podkreślić jej niepodważalne osiągnięcia w budowie nowoczesnego przemysłu (COP), oświaty i nauki, obok poważnych jednocześnie mankamentów polityki społecznej i narodowościowej, która stanowiła źródło poważnych napięć wewnętrznych, jakie nasz kraj przechodził w latach trzydziestych. Należy uzmysłowić uczniom, iż rozbudowa gospodarcza została przerwana przez agresję hitlerowską w momencie, gdy proces ten zaczynał przynosić krajowi i społeczeństwu określone korzyści. II Rzeczpospolita winna być omawiana w kontekście sytuacji międzynarodowej, a zwłaszcza w powiązaniu z wydarzeniami w państwach sąsiednich. Szczególną uwagę należy zwrócić na budownictwo socjalizmu w ZSRR oraz powstanie i zwycięstwo faszyzmu w Niemczech.

Walka obronna narodu polskiego we wrześniu 1939 r., która otworzyła okres najtragiczniejszej w dziejach ludzkości wojny, powinna być okazją do ukazania bohaterstwa narodu polskiego. Walki na Westerplatte, pod Wizną, nad Bzurą, obrona Warszawy, Helu i wielu innych miejsc na ziemi polskiej są symbolami heroizmu polskiego żołnierza. Jest to bogaty materiał pozwalający na ukształtowanie postaw patriotycznych, ale jednocześnie należy tak kierować tokiem nauczania, by nie była to lekcja samouwielbienia. Uczeń powinien przypomnieć sobie ze szkoły podstawowej układ sił politycznych, jaki poprzedzał wybuch wojny, a zwłaszcza cele faszystowskich Niemiec, ich przewagę gospodarczą i militarną oraz początkowo niesprzyjającą sytuację strategiczną, w jakiej znalazła się Polska w 1939 r.

W toku omawiania zagadnień związanych z ruchem oporu na ziemiach polskich należy podkreślić, iż Polska, mimo że została pokonana przez hitlerowców, nie zaprzestała walki z najeźdźcą, prowadząc ją przez cały czas II wojny światowej różnymi metodami i w różnych formach. Polska była krajem, gdzie ruch oporu przybrał najbardziej masowe rozmiary i wzięły w nim

udział wszystkie bez wyjątku grupy, klasy i warstwy społeczne. Ruch oporu w Polsce, poza masowością, cechowała także bardzo duża różnorodność form walki: od tajnego nauczania na wszystkich szczeblach, które objęło setki tysięcy dzieci i młodzieży, przez dywersję, wywiad wojskowy pracujący na rzecz obozu antyhitlerowskiego, walki miejskie, aż po typowe dla ruchu oporu działania partyzanckie. Należy podkreślić rozmiary ruchu oporu, które zmusiły Niemców do utrzymywania na terenach polskich znacznych sił policyjno-wojskowych, odciażając tym samym znacznie działania regularnych armii sojuszniczych.

Omawiając walkę narodu polskiego z najeźdźcą, należy podkreślić udział Polaków w walkach we Francji, a następnie w Wielkiej Brytanii. Powstały tam Polskie Siły Zbrojne, które brały udział w walce z Niemcami na każdej scenie toczących się działań wojennych.

Problemem, który może przysporzyć trudności, jest sprawa stosunków polsko-radzieckich, poczynając od układu niemiecko-radzieckiego z 23 VIII 1939 r. i wkroczenia wojsk radzieckich na ziemię polską w dniu 17 IX 1939 r. a na sprawie Katynia kończąc. Problem ten od lat budził wiele kontrowersji, jednakże pomijanie go przyniosłoby więcej szkody, niż rzeczowe i umotywowane jego przedstawienie. Nie może on być przedstawiony jednostronnie. Należy go ujmować w szerokim kontekście sytuacji międzynarodowej, jaka istniała tuż przed wybuchem II wojny światowej. Wspomniany fakt należy przedstawić wielopłaszczyznowo, tzn. zarówno z polskiego jak i radzieckiego punktu widzenia, można go także omówić w aspekcie prawa międzynarodowego.

O wiele bardziej złożona jest sprawa katyńska, która budzi powszechne zainteresowanie uczniów, ponieważ w dotychczasowych ujęciach była bądź pomijana, bądź przedstawiana kontrowersyjnie. To zagadnienie należy przedstawić zgodnie ze stanem naszej wiedzy, która na dzień dzisiejszy ogranicza się do faktów, nie potwierdzonych jednakże w sposób definitywny materiałem źródłowym.

Omawiając walkę narodu polskiego z hitlerowskimi Niemcami, należy wyjaśnić różnice polityczne między głównymi ośrodkami

mi ruchu oporu i uzasadnić nierealność koncepcji reprezentowanej przez rząd polski na emigracji oraz jego delegaturę w kraju.

Problematyka związana z powstaniem i działalnością PPR posłuży nauczycielowi do przedstawienia nie tylko historii powstania Polskiej Partii robotniczej, ale także do szerszych rozważań nad przyszłymi przemianami społecznymi, gospodarczymi i politycznymi, określonymi w programie partii, która widziała szansę odrodzenia państwa polskiego wyłącznie w ścisłej współpracy z ZSRR. Nauczyciel powinien uzmysłwić uczniom, że powstanie PPR i jej program były doniosłym momentem w dziejach naszego narodu.

Od roku 1945 nauczanie historii wkracza w okres zwany historią współczesną. Tym terminem zwykle się określać dzieje współczesnego świata po II wojnie światowej. Nauka historii współczesnej jest utrudniona przez brak systematycznych opracowań naukowych, które wymagają odpowiedniego dystansu czasowego, przede wszystkim korzystania z możliwie szerokiej bazy źródłowej, a ta na ogół bywa udostępniana wg przyjętych w świecie zasad dopiero po upływie najmniej dwudziestu, a w szczególnych wypadkach nawet pięćdziesięciu lat. Wymaga to od nauczyciela zwiększonego wysiłku i twórczego podejścia w nauczaniu, bowiem interpretacje procesów i zjawisk w ostatnich latach będzie podlegała weryfikacjom. Wynika to z faktu, iż procesy te i zjawiska nie zostały definitywnie zamknięte w przeszłości, a ich oddziaływanie na współczesność trwa.

Szczególną uwagę należy zwrócić na powstanie ludowego Wojska Polskiego. Uczniowie powinni poznać nie tylko szlak bojowy LWP, jego udział w zdobyciu Berlina w ramach radziecko-polskiego braterstwa broni, ale też zrozumieć dalekowzroczność linii politycznej PPR przy poparciu mas pracujących.

W materiale nauczania powinno uwzględnić się także słabości i trudności, jakie napotyka

na swej drodze budowa ustroju socjalistycznego w Polsce oraz omówić przyczyny kolejnych kryzysów lat 1956, 1970, 1976 i początków lat osiemdziesiątych. Należy przy tym podkreślić, iż kształtowanie nowego ustroju społecznego jest zadaniem niezwykle złożonym, determinowanym przez wiele nie zawsze dających się przewidzieć czynników.

Treści historyczne ostatniego okresu obejmują kryzys, jaki nasz kraj przeżył u progu lat osiemdziesiątych, najostrzejszy w powojennych dziejach naszego państwa. Woluntarystyczne metody rządzenia, niewłaściwe proporcje rozwoju gospodarczego, tzw. odgórne stymulowanie przemian społecznych, gospodarczych w połączeniu z działaniem czynnika obiektywnego, jak chociażby światowy kryzys energetyczny i ekonomiczny, doprowadziły do masowego protestu klasy robotniczej. W 1980 roku w tych warunkach powstała NSZZ „Solidarność”. Jednakże już wkrótce znalazła się pod wpływem ludzi, którzy zmierzali do likwidacji ustroju socjalistycznego w Polsce. Należy zwrócić uwagę na anarchizację życia społecznego i gospodarczego oraz osłabienie państwa. Ogłoszenie stanu wojennego było jedyną drogą likwidacji zagrożenia dla naszego kraju.

Realizując materiał nauczania należy podkreślić bezsprzecznie osiągnięcia naszego państwa w okresie powojennym w dziedzinie oświaty, upowszechnianiu kultury, rozwoju nauk i nowoczesnego przemysłu. Uczeń powinien dojść do przekonania, że osiągnięcia te były niemożliwe w innych warunkach rozwojowych.

W realizacji tematów z dziejów współczesnych należy kształtować odpowiednio postawy uczniów wobec państwa socjalistycznego oraz umiejętności obserwacji, analizy i oceny zachodzących wydarzeń i zjawisk społecznych, gospodarczych i politycznych. Uczniowie powinni nabyć umiejętności korzystania z oficjalnych dokumentów, danych statystycznych, prasy i publicystyki.

ISBN 83-02-03012-0